

Hjälp till att rädda fäbodarnas gamla foderträd!

På fäbodarna finns resterna av Norrlands hamlingsträd kvar. Som fäboddelaägare kan du bidra till att bevara det som är kvar av detta biologiska kulturarv till nytta för djur- och växtliv och som ett skönhetsvärde i fäbodmiljön.

Mänskligt tuktande ger biologisk mångfald

Att hårt tuktade lövträd varit ett allmänt inslag i landskapet i södra Sverige är välbekant. Från Skånes pilevallar och

Smålands hamlade lindar och oxlar till Gotlands klappade och skärgårdens tullade askar. Träden har deltagit i folkförsörjningen genom att lämna lövfoder, stängselvirke och brännved. För att man behändigt ska nå att skära riset har kronorna hållits låga som på äppelträd. Träden har då istället växt till på bredden, till grova klumpstammar med täta riskronor. Genom denna skötsel kan träden bli hundratals år gamla, då de inte utgör något större vindfång. De blir mycket viktiga för den biologiska mångfalden,

eftersom deras upprepat tuktade kronor och skrovliga, ihåliga och solbelysta grovstammar ger livsrum åt häckande fåglar, kräsna lavar och sällsynta skalbaggar. Dessa gamla vårdade träd utgör därmed en av de många människoskapade livsmiljöer för djur och växter, som populärt brukar samlas under begreppet *Biologiskt Kulturarv*.

I norr skördade man sälg, björk och rönn

Vad som först i senare tid har kommit i fokus är förekomsten av dessa tuktade

Vidunderliga gamla hamlingssälgar vid Risåsens fäbod i Dala-Floda.

En störtad sälgjätte där man ser hur grenverket har dragit iväg uppåt i den tätande skogen tills trädet tippat i en granplanterad täkt i Dala-Floda.

träd i norr. I hela Mellansverige och södra Norrland har hamlingsbruk av lövträd varit allmänt förekommande. Här har dock främst sälg, björk och rönn kommit ifråga. Björklövet skars som ris som torkades i kärvar, medan sälglövet repades loss och torkades löst med ängshöet. Rönnens löv är däremot ömtåliga och måste plockas ett och ett för hand, ett arbete som uppvägdes av lövets höga näringsinnehåll.

Hamlade träd förekommer sparsamt i norr

I norra Sverige upphörde lövtäkten ofta redan före 1920, vilket gör att merparten av de gamla hamlingsträden idag sedan länge är borta. Kring byarna har de gamla "sälgkallarna", som de grova lövfoder-sälgarna kallades, huggits upp till ved. Däremot har det kommit att stå alltmer klart att lövfoderträd i viss mån finns kvar vid fäbodarna. År 2011 initierade därför Länsstyrelsen i Dalarna och Centrum för biologisk mångfald vid SLU en under-

sökning, där förekomsten av gamla lövträd med spår av lövtäkt kartlades vid 55 fäbodställen i Dalarna.

Inventering visade överraskande förekomst

Resultatet blev överraskande rikhaltigt. Vid merparten av de undersökta fäbodställena fanns det kvar ett antal grova, gamla hamlingsträd, som vittnade om att lövtäkt i vissa fall levte kvar ända in på 1950-talet. Sammanlagt påträffades drygt 500 lövtäktsträd vid de undersökta fäbodarna. Endast en mindre del av träden står i de öppna täkterna, alltså på det man idag kallar för "fäbodvallen". Merparten av träden återfinns inne i den skogsklädda delen av inägomarken, som omgärdar dagens stugtomter. Denna del av fäbodtäkten var som regel öppen äng och åker för hundra år sedan, men har sedan antingen beskogats spontant med asp och björk, eller planterats igen aktivt med gran. Här inne bland gamla husgrunder, rösen, ägovägar, kallkällor, fägator

och jordkällare hittar man även de gamla foderträden.

Det brådskar att rädda de gamla jättarna

Situationen för dessa levande monument är prekär. Sedan lövtäkten upphörde och skogen slutit sig har kronorna dragit iväg mot ljuset, varvid träden ofta till slut har vält omkull. Även beskuggningen och fuktigheten har slitit hårt på stammarna. De gamla jättar som ännu lever behöver därför snabbt hjälp i form av frihuggning och ljusexponering. Här uppstår dock en ny fara. För att inte de friställda gamla lingarna ska välta vid första höststorm, behöver de *nyhamlas* samtidigt som de röjs fram. Kapningen av grenarna görs lämpligen någon halvmetr över hamlingsstubbens överdel.

Tomas Ljung, Länsstyrelsen Dalarnas län
(Tomas är även fotograf till bilderna i artikeln)

Betesmarksdefinitionen – en uppföljning

Många grova träd har fått stryka på foten i röjningar i betesmarkerna. Foto Urban Wigert, Jordbruksverket

Efter kritik från EU-kommissionen har Sverige ändrat definitionen av vilka ängs- och betesmarker jordbrukarna kan få gårdsstöd eller miljöersättning för. Projektet *CAP:s miljöeffekter* publicerar snart en rapport där påverkan på betesmarker och slåtterängar följs upp. Betesmarksdefinitionens påverkan på möjligheten att nå målet *Ett rikt odlingslandskap* berörs i rapporten via stödanslutning och brukarnas syn på fortsatt hävd, effekter av röjning samt vilka värden som förloras med marker som inte längre berättigar till stöd.

Mycket av det som strukits ur blockdatabasen är ingenvuxna betesmarker

I Hävdlat (nr 2, 2011) har jag tidigare presenterat resultat som visar att en stor del av arealen som tagits bort från betesmarksblocken genom blockinventeringen

är i behov av restaurering och ytterligare en del är inte intressanta att sköta som ängs- eller betesmark. Det är rimligt att dessa inte inkluderas i blockdatabasen idag. Vi har under 2012 kompletterat med ytterligare några län och får likartade resultat. De åtgärder som vidtagits i Sverige, med olika markklasser som får miljöersättning men inte gårdsstöd, för att inkludera så mycket betesmark som möjligt i stödssystemen har varit framgångsrika. Men för att leva upp till Sveriges åtaganden kopplat till art- och habitatdirektivet krävs att vi fångar upp även de mindre arealerna av hävdgynnade naturtyper på något sätt.

De flesta röjningar är positiva, men grova träd har fått stryka på foten

Vi har under 2011 studerat röjning i ett urval av gårdsstödsmarkerna och inventerat block som har rätt till miljöersättning men inte till gårdsstöd. Genomförda röjningar bedöms av inventerarna i de allra flesta fall som positiva. Ser man på

enskilda variabler så utmärker sig dock grova träd, där mer än hälften av dessa röjts bort. Resultaten tyder också på att röjningarna innebär att variationen mellan öppna och slutna områden inom betesmarkerna minskar.

Röjning lika vanlig i marker med särskilda värden

Vi har jämfört röjningen inom träd- och buskklädda gårdsstödsmarker, block med allmänna värden som enbart berättigar till miljöersättning och block med särskilda värden som enbart berättigar till miljöersättning. Resultatet är att röjning är lika vanligt i alla kategorierna av block. Intresset för att föra tillbaka block till gårdsstödet skiljer sig inte heller mellan marker med allmänna respektive särskilda värden. Att röjning sker i stor utsträckning inom block med allmänna värden som inte berättigar till gårdsstöd är förstärkt. Dessa kommer annars att förlora rätten även till miljöersättning när nu gällande åtagande går ut. Det är tveksamt om myndigheterna verkligen nått ut med informa-

tion om att mark med särskilda värden, får full kompensation för bortfallet gårdsstöd om de har mer än 100 träd per hektar. Dels borde i så fall block med särskilda värden ligga kvar med enbart miljösättning i större utsträckning än mark med allmänna värden. Dels så borde mark med särskilda värden röjas i mindre utsträckning än mark med allmänna värden.

Utfasning av allmänna värden innebär förlust av kulturmiljövärden

Block med ersättning för allmänna värden har mer kulturelement än marker med ersättning för särskilda värden, medan förhållandet för naturvärden är omvänt. Nuvarande upplägg där block med allmänna värden som inte berättigar till gårdsstöd på sikt fasas ut innebär alltså en satsning på mark med högre naturvärden men en förlust av kulturmiljövärden. Det är också tydligt att det inom ersättningen för allmänna värden finns enskilda marker med mycket höga naturvärden.

Fånga upp värdefulla marker med extrapengar

Inför 2012 fördelade Jordbruksverket extra medel till länsstyrelserna för en satsning på restaurering av betesmarker. Dels bör dessa medel kunna användas för att fånga upp de marker som utan åtgärd skulle kunna berättiga till en eller flera stödformer. Dels bör man via rådgivning kunna bidra till att röjningar genomförs på rätt sätt i marker som har fallit ur eller kommer att falla ur stödsystemet.

Stödreglerna påverkar viljan att förnya sina åtaganden

Arealen ängs- och betesmarks som har miljösättning har minskat med 29 000 ha mellan 2007 och 2011, vilket motsvarar 6 % av miljömålet. Det är framför allt betesmark med allmänna värden som står för den minskningen. Arealen betesmark med särskilda värden ligger på samma nivå 2011, som innan betesmarksdefinitionen ändrades och arealen äng har ökat. Det är omöjligt att säga hur mycket av minskningen i anslutning som beror på betesmarksdefinitionen och hur mycket som snarare är kopplat till andra faktorer. Men en enkät till brukarna antyder att stödreglerna påverkar viljan att förnya sina åtaganden.

Risk för att betesmarkerna blir mindre varierade på sikt

I rapporten lyfts farhågor om den långsiktiga effekten av att hantera ytor på 0,01 ha

för bl.a. buskage och 0,1 ha för trädområden. Detaljeringsgraden innebär att man inte kan ha en helhetssyn på betesmarkerna med gällande definition. När dungar inom betesmarkerna ritas bort ger det incitament för att skapa mer homogena betesmarker med ett mindre antal livsmiljöer och därmed mindre biologisk mångfald.

Sverige prioriterar betesmarksdefinitionen i EU:s framtida jordbrukspolitik

I förhandlingarna kring EU:s framtida jordbrukspolitik är det viktigt att arbeta för en rimligare hantering av betesmarkerna. Den gemensamma jordbrukspolitiken bör vara ett kraftfullt verktyg för bevarandet av gemensamt utpekade bevarandevärda naturtyper. Det kräver att betesmarkerna hanteras på ett annat sätt än åkermark. Betesmarkerna måste behandlas med en helhetssyn som speglar betydelsen av variationen i betesmarkerna.

Landsbygdsministern har uppmärksammat problematiken med betesmarksdefinitionen och har pekat ut denna som en av ett fåtal prioriterade frågor i Sveriges förhandlingar kring EU:s framtida jordbrukspolitik.

Fler länder kan förväntas driva frågan i EU då Sverige inte är det enda landet som har problem med betesmarksdefinitionen. Det finns också intresseorganisationer som lobbyar för en förändring av regelverket. European Forum on Nature Conservation and Pastoralism (EFNCP) har bland annat tagit fram en petition för förändrad hantering av naturbetesmarker inom gårdsstödet, som stöds av en lång rad organisationer runt om i Europa (<http://www.efncp.org/forum/from-the-forum/support-the-farmers>). Man lyfter bland annat fram att nuvarande definition exkluderar buskage och andra element som hör hemma inom betesmarkerna. Man vill att stödberättigandet ska styras av vad marken används till snarare än av vad den producerar.

Sofia Blom, Jordbruksverket

Vill du läsa hela rapporten?

Rapporten kommer under våren att läggas ut för nedladdning på CAP:s miljöeffekters webbsida www.jordbruksverket.se/capmiljoeffekter. Där finns också andra rapporter från projektet och en beskrivning av vilka studier som pågår just nu.

Nytt material

Nyhetsbrev för mer lärksång

Inom projektet Fågelskådare och lantbrukare i samarbete finns ett nytt nyhetsbrev om samarbete för mer lärksång framtaget.

► [Läs mer här](#)

Rapport om fåglarna i odlingslandskapet

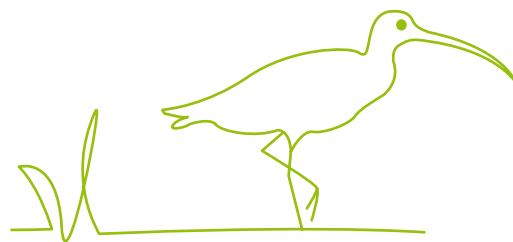
Du som inte har sett Jordbruksverkets rapport RA12:3 Fåglarna i odlingslandskapet kan hitta den på Jordbruksverkets webbsida <http://www.jordbruksverket.se>. Lunds universitet har på uppdrag av Jordbruksverket tagit fram en modell som förklarar fåglarnas förekomst i odlingslandskapet utifrån förekomsten av till exempel träda och betesmark. Utifrån denna modell kan vi se hur fåglarna påverkas om jordbrukspolitiken ändras. En avreglering av jordbruksstöden medför att fåglarna minskar avsevärt.

Många jordbruksfåglar lever även utanför odlingslandskapet, till exempel på kalhyggen och i kraftledningsgator. Populationsutvecklingen verkar vara likvärdig i de olika miljöerna.

Skrift om fåglarna i kraftledningsgatorna

Här kan du hitta skriften Fågelfaunan i kraftledningsgator – effekter av skötsel och omgivande landskap nr 57 i CBM:s skriftserie.

► [Läs mer här](#)

KALENDARIUM

25–26 april

Miljömålsdagarna

Länsstyrelserna, Naturvårdsverket, RUS, Borgholm Öland

2–3 maj

Kurs om våtmarker

Jordbruksverket, Norrköping

22–24 maj

Inventering av ängs- och betesmarker

Jordbruksverket, Jönköping

21–24 oktober

Internationell konferens om biologisk mångfald, vägar och annan infrastruktur som skär av landskapet

Potsdam-Berlin, Tyskland.

Här finns info

Bra att veta!

Mångfald på slätten fortsätter

Projekt Mångfald på slätten fortsätter även under 2012. Via www.jordbruksverket.se/mangfaldpaslatten kommer du till ett nytt informationsmaterial om Bra honungs- och pollenväxter på [polline-ringssidan](#).

Landsbygdsstrategi på Jordbruksverket

Jordbruksverket har nu bestämt sig för att profilera sig tydligare för landsbygdsutveckling, även om verket på olika sätt redan har jobbat med sådana frågor. Christel Gustafsson har anställts som en särskild landsbygdsstrateg i ledningsgruppen på verket. För att få ett landsbygdsperspektiv på det mesta verket beslutar, utreder och utvecklar har hon till stöttning en särskild LINA-grupp med representanter från alla avdelningar på Jordbruksverket. Christel har börjat sitt arbete med en intern förankring men kommer så småningom att synas alltmer även utåt.

Ny liehandbok

Nu finns det en liehandbok utlagd på www.lienatverket.se. Meningen är att den senare ska tryckas av Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs universitet.

På gång ute i landet

Nu brinner det för biologisk mångfald i Kronobergs län i [naturreservatet Bokhultet](#) i Växjö och i Skåne län i [Kristianstad vattenrike](#).

Länsstyrelsen i Västmanland har ett kompetensutvecklingsprojekt med namnet ["Trädgård som tillgång"](#) som vänder sig till landsbygdsföretag med besöksverksamhet.

I [Grödan nr 1 2012](#) från Länsstyrelsen Östergötlands län kan du bl.a. läsa om åtgärder för fåglar i odlingslandskapet och skogsbetesmarker.

Hävdad

Kontaktpersoner för målområdet, Ett rikt odlingslandskap:

Gunilla Idestrom, tfn 036-15 57 02
gunilla.idestrom@jordbruksverket.se

Malin Flink, tfn 036-15 52 46
malin.flink@jordbruksverket.se

Ann-Marie Dock Gustavsson,
tfn 018-66 18 21
ann-marie.dock-gustavsson@
jordbruksverket.se

Redaktör:

Gunilla Idestrom

Jordbruksverket, 551 82 Jönköping
Tfn 036-15 50 00

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling: Europa
investerar i landsbygdsområden